Ахметжан
ТАПАПТАН

щ г * &А&/ис

(Сухбаттар)

"Созд1к-Словарь”
2006

А 94

Туынды Мэдениет, акдарат министрлМнщ багдарламасы бойынша басылып шыкты.

Ахметжан Т.
А 94 Жан элеми Сухбаттар,—
Алматы: СездЬс-словарь, 2006. — 240 бет.

181^ 9965-409-96-Х

Халыкдралык, “Алаш” эдеби сыйлыгыньщ, К,азак,стан Жастар Одагы сыйлыгыньщ лауреаты, талантты жазушы Талаптан Ахметжанньщ жада жинагына содгы жылдары баспасез беттершде жарияланган сухбаттары топтастырылып отыр. Автор ел1азге танымал жазушылар мен енер садлакдарын ашык,едпмеге шакыра отырып, олардьщ журек тер1дде бойтумардай хатталып жаткдн жан сырларын майдан ьдыл суьфгандай етш суыртпакдап, букпеаз акдаруына турпа болтан.

Ашык, едпме устшде туындайтын кдзак, елшщ арты-берп тарихьша, эдебиет1 мен медениетше, рухани дуниесше кдтысты сан алуан такздэыптагы эдпмелер окьфманды ойта жетелейдт Клтапта топтастьфылтан сухбаттардан уадыт, замана келбет1агадьш кершгс тауып отырады. Автор сухбаттаскдн адамыныд ой-пйарлерш окьфман журепне жететзидей керкем тшмен кестелеген.

4502020000
А 00(05)-06

ББК 76.01

15ВИ 9965-409-96-Х

© Ахметжан Т., 2006
© С©зд1К-словарь, 2006

ЖАН ЭЛЕМ1 ЖЭНЕ ЖАЗУШЫ

Талаптан Ахметжан: Будан тура жуз жыл бурын, ягни 1894 жылы, XIX гасырдьщ соцында уды Абай:

Жасвстрш замандас кылды,
Сабыр, ар жок, аял жок, >лд1, жулды.
Турлау кылып ешнерсе баскара алмай,
Сенш1 жок серменде вцкей жынды, —

деп кущрене жырлаган екен. Тепнде гасыр соны кашанда осындай адам нангысыз улы езгерхстерге толы бола ма деймш.Будан б!р гасыр бурын улы Абайды кажыткдн, кайгы ойлаткан кдсхреттер бупн де андагайлап алдан шыкды. “Арын сатьш, ант урып, хздепех, Б:р семхз ат, аягы бхр табак, ас” болып турган замандастарымыз аз ба? Тап казхргх кезде де талайлар: “Енбегх жок ептенен мал табам деп, сендхре алмай, сене алмай, сещхеледх”. “бзхнде бармен кезге урып”журтган артыламын деп ойга-кырга шапкылау етек алды. “Заманын, гули болса. тазы боп шал” деген кдзактын улагатты сезх етхрпсп шындай, ак-акгы тындай етш, алдасан да, арбасан да мал тап дегенге сайьш турмаса керек. “Онца оны алдайды, мунда муны, Жаньш берсе табылмас созданшыны”, — дегхзхп даньпппан Абайды туцщдхрген куцгхрт кун тагы да енсемхздх езе тускендей ме, калай?

ОК1М Тарази: Менщ ен жаксы керш окитын шыгармаларьгмнын б!рг — Л. Толстойдын кунделхктерх. Сонда бхр байкаганым — улы жазушы жас кезшде ылги келер жана жылдын бхрдшд кунхнен басгап угкен хстерге хфюемш деп ез-езш кайрай береш екен. Бхрак уакыт ете бередх, арман орындалмайды, кездеген максат кенЬтден гайып болады. Жас жптт “кап, этгеген-ай” деп тагы да сан согады. Жанаруды, жанаша емхр суруд! келесх жылдыц 1 кдндарынан бастаймын деп тагы даез-езше ант бередх. Кундер етедх, айлар етедх, бхртшдеп жана жыл такдлады. Женхл тхрлхкке, жастык кызыкка бой аздырган Левушка (Л Толстой ез-езш солай атаган) кымбат кундерш боска еткхзхп жатады...

Менщше, адамзат та сол Левушка сиякты. Жуз жьыдыктын 90 жыльш сергелденмен, сох'ысгармен. жауласулармен, кдн-куйлы курестермен етюзхп аламыз да, жана гасыр таяханда ендх бхр хажаньш заман басталады деп умгтенемхз. Адамзаггын бупнл межесх — еха мынынш ы жылга аман-есен бхр хлхнхп алсак, аргы жаты жайнаган жаз, кулхмдеген кун, жадыраган жумак бон елестейдк Ахайда катыгез ана-уакыг, улы

мэртебеш уакыт ушш сенщ межелеген жуз жылын, не, мыщжылыльщ не, бэр1б1р. Сондыкхан ею мынынншы жыл деп аталатьш мэре — ез1М1ЭД1-Э31М13 аддау деп бшемш. Адамзат эш кунге соя жандгы бозбала Левушка-ньщ ахуалын кеидп келеда. (Адамзат дегенде мен, эаресе, Азия-Африка елдерш белш айтар еддм. Еуропалыкдар есейген, акылтоктаткдн Лев Толстой тер1зда езш-ез1алдаудан арылган). Б1з гана — кешеп Кецес адамдары эне-мше баюыт кусын устаймыз деген кур умтщ, жетепнде кеде жаткдндаймьгз.

Умт — адам пршшпнщ езеп. XXI гасырдын межесш кекетеайтьш отырганда мен умпаздйсп дэрштепм келш отырганым жок Менщ айтпагым — адамзат эркдшан ез бакыты ушш куресш келген, куресе бермек Тек алданбай, бупн ютер1сп ертенге кдлдырмай енбектенуден кджымайык демекган.

"Ецсем1зш езе тускен кунпрт кун" туралы сети пшрщ меш жэне бф ойга кзддырып огьф. Сонры он шакты жыл элепнде "бйбай, заман бузьшып кетп, бурынгымыз жаксы едГ', — деп кунзрентм1з, кейде коммунизм деу1ршен андамаи журш етш кетшшз деп калжьщ аитамыз. Буи кдлжынзга тана жарасар жадсак гшар, жансак ой Шындап келеек "Совет адамы" деп аталатьш жарыкхык еш уакьпта койуетше бозторгай жумырткдлаган заманды керген де емес, бшген де емес Адам санасы (миы) деп аталатьш курылымнын б1р ерекшелш еткен дэутрдщ усак-туйепн, кдын-кыстау кцяметш тез умытып (сызып тастап), тек кдна эдем1суретгерда, эсем бейнелерда гана калдырады. Сондыкхан да еткен шакылга суду суреттер1мен келбендей бередь Ал тагат тауып, шыщап, тезш, еткен кезечге талдау жасасан бупнп кокыстар сол кезде де болганына кез1М13 жетеда. Алдау, арбау, урлык, ю а едллру паракорлык, зинакррлык ол кезде де бупнпден аз болтан жок, Кдйта кеп болды. Б1рак ол туралы газеттер жазбайтын, теледидарымыз керсетпейтш, керкем шыгармаларда солардьщ шет-пушпагын айтсан юел» боп калатынсын. Сондьпсган да кдзак жазушыларынын шыгармалары: "Кдфман басы кдйнаган енбек" деген сиякты жалынды сейлемдермен басталатын. Сондыкхан да 613 бэр1М13 (казак жазушылары) социалиста ем1рдщ жепстатерш жырлаумен келд1к, жьфлап журит ез»м1здш сарай акыны, сарай жазушысы боп кеткешм1зд1ангармай калдык, Кущйз демей, тун демей, жаз демей, кыс демей сайрай берепп "социалист!к булбулга" айналганымызды да ангарган жоклыз. Кеудем1зге салдырлатып тем1р тагьт, "сен мыкгысын" деп аркамыздан какса, "Абайдын болысы" сиякгы мэз боп журе бершз...

Талаптан Ахметжан: Эюм ага, катты айтшныз-ау. Кейбтрагаларымыз дау айтуы да ыкгимал.

Эюм Тарази: Ерисгерь "Анау калай карайды, мынау калам карайды" дей берсек шындыкты ем!р1айта алмаймыз.

Талантан Ахметжан: Кещлшекпк деген1М13 — талапсыздьгк дегешюз гой, арэ. Талант деген! аз калай багалайсыз?

Эшм Тарази: Талант Кудайдан...

Талаптан Ахметжан: Шьгншылдык ше?

Эшм Тарази: Ол да Кудайдын берген касиетг

Талаптан Ахметжан: 0м1р шындьпы дегешмтз не?

Этим Тарази: Жазушы уипн ар тазалыгы.

Талаптан Ахметжан: Ар тазалыгынын елшемт не?

Эшм Тарази: Шыгармадагы шындьпс

Талаптан Ахметжан: Байкдймын, спираль сиякты б«р угымга айналып келш, кдйта согып жаткандаймыз. ©мтрдщ ез1 сол спираль зандылыгымен ербшп деген угым бар. Б1рденет дэлелдейсщ, б1раздан сон сол делелдегенщш жокка шыгарасын.. Б1р кызыгы — куш кешеге дейт “1917 жылга дейш казак кзрангы еш. кезш ашкан Октябрь таны” деп келдис Ал атам казак Ньютоннын еюнил занын (“Бф дене екшин денеге келш соктьпшаса, козгалыс болмайды” дегенгесаятын: Р=та формуласын) баягыда-ак кой жайып журш-ак “Жел сокпаса. швгггщ басы кимылдамайды” деп айта салган екен... Б1рак отдн формула 1здеп бас катырган жок

Эюм Тарази: Макаддап айтудын озт формула. Спираль дегешмтздщ 031 — бтздщ галактикамыздын курылым жуйесчнен алынган...

Талаптан Ахметжан: Ягни макалдын оз1 формула легенде бул да ойды жеттазудщ езтндтк формасы дегенпиэ гой. Сонда казакта ьпм-бшм болган жок деген жайдак у<ымды казактын данышпан соз1-ак жокка шыгарып тур емес пе.

Эпм Тарази: Хальпсган халыкты, адамнан адамды жогары кою кунэ.

Талаптан Ахметжан: Ягни даналыктын 031 карапайымдылыкта болып тур гой.

Эпм Тарази: Карапайымдьыык — даналыктын о.чшемп 1000 жо.чды кадаммен олшесек. карагтайымлылык — калам. Ягни сетн алгашкы кадамын. Рылымда ко;данылатмн шексчпк леген угымнынв31 белшек-терден куралып барып. нолге жалгасып жаткам жок на9Барлан — жок, жокган — бар пайда болу деген шн непи осында.

Талаптан Ахметжан: Адам алгашкы кадамын жасагзн согге-ак сонты нуктесше карай бф калам жакындайды емес не...

Эшм Тарази: Онын рас. Жас кезтмдеп кунле.41ктер1мшн бтр1нле: "Адамнын тутан сггп ажачына жасаган бфнпл каламы” леи жазганым естме тустп отыр.

Талаптан Ахметжан: Азам жас кунтле акылсызлау болган мен байкагыш. сезтмтал келсд1 1011 Жас кегле сезе б1чген-'и кешн есейе келе адамнын ангармауы мумкчн Акы.чаз кегле сез1Мушкыр. акыл то.чыс-канла сез1М босен тэрта ма екен9

Эюм Тарази: Бала жаны тюк. Сонлыктан да Анапа жакынырак

Талаптан Ахметжан: Осы жерле ескч .пни мтаптарда кездесетш: “Адам бойын перштте мен шатттан жаилаилы: Бача жаны пак блатыны онын бойында тек перните гана уялаган. келе-келе нфш.гтет шайтан

ыгыстыра бастайды. Шайтан адам бойьша акылмен ©ге енеда", — деген ойлар ес1ме тусш отырганы.

0к]м Тарази: Бул ойды шдете берсек узакда кету1м1з мумкш. Эндмешзге оралайык,

Талаптан Ахметжан: Дурыс айтасыз. С1зден сурайын деген1м, еде-биет пен кргам жайлы еда гой. Аллага деген адам махаббаты арткдн сайын ез болмысынан б:р алемнщ ашылганьш багамдар едЫ. Б1зда талай жыл бул емарден озге о дуние жок, деп тэрбиеледа. Осы или — адамды катыбастыкка, топастыккд, тотышарльпска бастайтьш илм. О дуниеден УМ1ТС13 адам бул емгрде небхр хайуандыкты жасауга бешм. Жалпы о дуниеден уштаздосгщ ез1 — хайуандык, Ойткеш Алла адамга оны тусшетш сана бердь Ал адамнын санасьш осьшша тежеушгер! ойга ждбермеу тек коммунисте идеология ушш гана кажет болтан болар. Ойткеш олардьщ гамше Алла жолы кдйшы келда. Олар: "Кекте Кудай жок, жердеп Куцай — 613!" деда. Осы тусшпстщ зардабын бугш бдз тартып отырмыз. Ал ертенд урпак, ушш кднд ай идеология керек?

Эюм Тарази: Кенес уюметшш, кулап, коммуниста партияньщ тараганына, мше, уш жылдай уакыт болды. Бул кдлай болды? Мызгымас идея, бузылмас кдмал калай бузылды? деген сауал меш окдын-окдын мазалайды. Кептеген азаматтар осы куш Кецес угаметшщ кулайтынын, Компартияньщ тарайтьшьш баягьщა бшгендей-ак, айда-рынан жел ест макданып жур. Сонысын, сол бшпшппн макданьш жаца мансапкд ие болып жургендер де аз емес. ©з басым шынымды айтсам Кецес угамеп де. Компартия да, олардьщ идеясы да мэндйпк деп бшетш едам, кзлткысыз сенетш ед1м. Сол тас кдмалдьщ 1 кунде, 1 сагатта, 1 сагат емес-ау, титл кдс-кдгым сэтге (Ресей Компартиясын тарату туралы Б.Ельциннш, Жарлыккэ кол кою сэтш айтамьш) быт-шыт болганына, куйреп тускенше эл1 кунге тан кдламын. Келе-келе неге кулады, неге куйред1 деген суракдарга жауап 1здей бастадым. Б1рак еганген жокпьш. Кдйта жазушылык ойыма аркау, тапи алданыш тапкандаймьш. Кулауымыздьщ себеб1 кеп екен, куйреу1м1з занды екен. Курап бггкен системаньщ парк тамырын мен гана байкамаппьш. Себеб1, мен романтик едьм. Эл] де сондаймьш ба деп коркамын —

Куйреу1м1здан мьщ себеб1 бар тэрЬда. Соньщ б!р1 — 613 (коммунистер дегешм гой) Алланы кулатьш, оньщ орньша езхмзздх кошмыз келптп. Алланы кулаткдн сон онын тугырына турган пенде ез пенделнш умьггады екен. Элп пенде, элп пакыр езшщ кшпсентай гана кргзыл коныз екенш (орысша айткднда "божья коровка") капершe шмейда... Ал бугш... бугш ше? Були де сол дерттен анык арыла койдык деп айта алмаймьш. Юшкене гана такка ие болтан коммуниcте санадагы бастыкрымакдар жараткан Алланы ез келенкесшде калдыргысы келеда. 0з беделшщ салмагымен басып тастагысы келедь Колынатиген кшпсентай гана билйсп мэндшк деп санайды. Сондыкдан да ушан-тендз киянатка, алдау, арбау, элпнде езш айткан "хайуандык санага"

бой алдырады. Паракррлык, та, арамзалык, та, байлыкд кезс1з куныгу да осыдан туады. Кдз1р заман агымына тест Ленин жарыктыкты он жамбаскд да, сол жамбаскд да альш согып жатырмызгой, ал мен кейде ойлаймьш: “халыкдардьщ экеа”, “бейбпшгактщ прей” атанган Сталиннщ казармалых, коммунизмше, кыргын-сурпнше, откырау заманынын тозанды лас атмосферасына Ленинд! кшэлауга б1здщ хакымыз жок, Улы ойшыдцардьщ улы кагидаларына жупнеш де адам, пенде, сол улы кдгидаларды бузатын да, юке алгысызгып тастайтын да адам, пенде. Идея юнэЛ1емес, дуние крцыздык, кшэл1

Бесшпп гасырдьщ аягында, алтыншы гасырдьщ басында (дэл1рек айтсак, 492 жылдан 529 жылга дейш) Иранда Маздак деген улы галым еткен. Ол да: адамды адам кднауга кдкысы жок, Алла тагана б1реуд1 бай, б1реуд1кедей гьш жаратпаган, тендйс болсын деп уран тастаган. Шэкдрп К^сырау Шахты ез дегенше кещцрген. Б1рак содан не шыкды? Идея жаман ба? Жок, идея эдш. Пайгамбарларымыздьш, да айтатьш уагызы сол емес пе? Бфак, дуние крныз пенделер улы идеяньщ, калпагын тергс айналдырган. Б1реудщ мальш б1реу сураусыз альт кете берген. Ел шпнде жалкдулар, жатышшер масылдар кебейген. Улы идеяны ту етт кегерт-, ештеце ендармейтш “дайын аска тис кдсыктар” кебейген. Соньщ салдарынан улы мемлекет Персия куйреген. Бутан Маздак; кшелх ме? Жок) Маздактын; улы ойларын ез кулкынына пайдаланбак, болган миллион-миллион тогышарлар кшэль Адамньщ кшпсентайлыгы кшшп...

Талаптан Ахметжан: Эктм ага, Лениннщ тенд1к туралы идеясы — сез жок, улы идея. Б1рак, Алланы жокка шыгаруы, ягни материалиспк кезкарасы улы идеясыньщ узак жасамауына б1рден-б1р кедерп, бегет болды ма деймш. Титл осы уакытка дейш кара жер ез кройнына денесш алмауы да Алла 8М1р1 емес пе екен деген кудйс уялайды кещлге. Асыльпс, айтсам, Кудай кеипрсш...

0им Тарази: Ол сенщ пшрщ... Ал ертенд урпакка кандай идеология керек дегенще келепн болсам, кешеп урпакка да, бупнп урпакка да, ертенд урпакка да кажет идеология б1реу-ак — оны атам казак баявдда-ак айткан:

“Дуние ойлап турсам шолак, екен,
Адамдар бгр-бгрте конак екен ”...

“Жолыц тусш” бул жалганга келе калган екенсщ, ез1ннщ конак екешнд1 умьдпа. Баскалардын да ем1р1 ез ем1рщ сиякты кыска, баскалар да дел езщ сиякты конак, Бул ем^рге келгенщ — улы тойга келгенщ- Тойьщ тез-ак таркайды. Кдлзыгын кер. Баскалардын кь1зыгьш бузба. ©ркениетплйс, техникалык прогресс, дамыган гылым, когамдык эдщдйс дегенгшздщ ез1осы улкен тусшйсгщ б!р-бгр саласы гана. Мемлекетпк саясат та, улттык саясат та, кауымдык саясат та элп ею жол апеннен дамыса керек.

Талаптан Ахметжан: Эгам ага, жаца ултгык саясат деп кдлдьщыз. Осы мэселеге кещрек токхалып кетсек кэйтеда?

Эым Тарази: Куш кеше гана ултшыл болганымды мойындагым келш отыр. Неге дендзпп? Себебг, менщ ултым кеп крралавды. “Сен надан едщ, мен адам кзылдым. Сен жакыбай едщ, мен бакуат кылдым” деп кезге шукушылар кеп бодцы. Сол менщ намысыма тиетш. Мен ез халкымды бгр нересте сиякды керетшмш. Мен жак, болмасам, мен араша туспесем жылап калатын сиякды керщупп едь “Сенщ тшщ жуган, сенде тарих жок, сенщ тарихьщ 17-жылдан бер1 гана басталады” деп кезге шукыды озбырлар, сенщ орньщ екипш, ушипш кдтарда деп кеуцеден кдкгы содырлар. Есейе келе естщйс, ер жете келе бщдак: халюммыздьщ тен жартысьш колдан кырган екен, эдейшю кырган екен. 031м уппн емес, халкым ушан кушндш, тарылдым, сеитш журш амалсыз сол кездщ тургысынан Караганда ултшыл болып шыга кедщм. Ултшылдьпс дегеннщ ез1 б1ржакцылыкхан турады гой. Менщ ултымды жакры керутм баскаларга ултшылдьпс боп кершут свзаз едь Жас та болсам кезшде соны тусщдам, айтуга болмайтынын бцдцм. 0з халкымды корлашауцьщ жольш 1здедш. Баскэлармен терезеи тен халык, екенш далелдепм кедщ. Сондыкган да кодыма калам алдым-аудеймш. Жене б1р кызыгы ел1М13 еркшдж альт, дербеспкке колымыз жеткен сон сол ултшылдьпс, сез!мнен айырылып кдлдым. Кергсшше баска улт екщдерше деген метрбандык сез1м басым тусш бара жаткандай...

Талаптан Ахметжан: Дел кдзтр кдзакка кдндай эдебиет керек?

Эым Тарази: Кеше де, бупн де, ертен де кргамга б1р-ак эдебиет керек. Керкем эдебиет керек. Сыншыл реализм, социалиспк реализм, енеркэсш такьфыбы, ауыл такырыбы, отан крргау такьфыбы дегенжамау-жаскау теорияньщ кене шапанын б1ржола откд тастау керек. Фирдоуси жасаган эдебиет. Абай жасаган эдебиет, Лермонтов жасаган эдебиет, Эуезов жасаган эдебиет — бэр1 б1р-ак, эдебиет. Таты да *актам* — ол кэркем эдебиет. Сондьпсган да ол шыгармалардьщ жазылган датасына карамайсын. 1здеп табасьщ, бас кетермей окисьщ, гибрат аласьщ, уакыт еткен сон кантa айнальш согасьщ.

Бупнде эдебиет пен мэдениеже кезкарас езгерда, рухани байлыгымыз камкррльпссыз кадды деген сез жш айтыльш жур. Эдебиетп тусшбеуге болады, онда кеш1р1мд1. Кещелйсп кеипрмеске шаран жок Эдебиетп менсшбеуге болады, онда да кеппр^мщ. Тэкаппарлык, алдынан шыксьш дейсщ де крясьщ. Б1рак эдебиет пен мэдениетп кррлауга болмайды. Кез келген енер киелх. Ал киелт енерд! корлау кепйршмес кунэ...

Талаптан Ахметжан: Алыпты заман тудырады деген. Заманньщ ащы шындыгын ашкан шыгарма мэнплис болмак, Бупнп заман шындыгын бупн айту мумкш бе? Жок элде арада уакьгг еткен сон барьш саралап, салмакгап барьш кдна айтыла ма сол шындьпс?

Эюм Таразн: “Алыпты заман тудырады” дегенге мен косылмаймьш. Жазушы ушш заманньщ ьгнгайлысы, ынгайсызы болмайды. Суренс^з заманньщ сулу бейнесш жасау колыннан келсе аянба. Талантыч болса аянба. Кднлай заман болмасын, кднлай кезен болмасын, оньщ едеби образы бар. Сол образды коре бшсеч ганибет. Соньщ жанды бейнесш жасасач суреткероч. Испандык, Бинюэль дегенулы режиссер фашисте Франко заманы туралы керемет фильмдер жасаган. Оньщ шыгармаларында атыс, шабыс, кюелпру сиякты кым-куыт окигалар жок- Токдау судьщ бетшдей шымырлап жаткдн гана прлщс. Б1рак сол суречйз емтрдач сырлы сулу образы “мен мундалап” турады. Б13Д14 кейб1р агайындарымыз (казак жазушыларын айтамын), ппрюнш-й, бален дэудрде ем1р сурсем ейткен бсшар ед1м, буйткен болар ед1м деп курсшген болады. Бекер курсиве. Элазшкпч, дэрменозшкпн. дарынсыздыкдьщ белпа гана. Шьгн талант — шынар кпетп — кара топыракты калай жарып шыкса, кара тасты да тал солай жарып шыгады.

Галаптан Ахметжаи: “Алыпты заман тудырады” дегенге косылмаймын дедащз. Адам замана перзенп емес пе. Сол когамнан тыс ем1р сурмек емес. Анахарсис те, Сократ та, Эл-Фараби де, Абай да — ез заманыньщ перзенп. Б1рак олар езгелерден ой бгакппаркьшы ажырап кальш, болашакпен, мэнплиспен жалгасып кетп. Менальшты заман тудырады дегенде осыны мензеп отыр еддм.

Эйм Таразн: Абайдыч “заманга жаман куйлемек, замана оны илемек” деген влен жолдары еаме тусш отыр. Заманга куйлейпндер де, заманнан иленш калатындар да — тогышарлар. Оны гылым плшде соп дейм13, тобыр дейми. Себеб1, мен бйлепн улылар. алыптар сол кеггпн бтрг гана. Тек булар заманына куйлемеш. заманына илетпедг Ташда сол Абай, тэты да сол Лермонтов, тагы да сол Свифт жадыма орала бередь

Свифт пенде репнде заманга куйлеген. Пенде Свифп заманы илеген. Ол б1р компанияньщ жай гана катардатъг бугалтыры боп 1стеген. 0м1р бойы кагаз кем1рш, кечсе жеб1р1не айналган. Алайда жанын, рухын юрлетпеген. Заманына рухы багынбаган. Сол кездеп Анпшяъщ суркия бейнесш1н мэчплйс эшкере сурепн жасаган. Гулливер тарихы тшп адамзат когамыньщ эшкере суреп дер ед1м. Т1пп... Эйндпейнн1Н атакты салыстырмалык теориясы Свифпн сол романынан тутан деп 61лем1н.

Талаптан Ахметжаи: Эюм ага, жана б|р свз141зде кепп тобыр деп айтьпт калдьщыз. Кеп максатсыз, берекес1з лагып кетсе, онда тобыр болмак, Сол кеплл халык, етер 1лгер1 ойдагы адамдар. Бупнп кешбасшылар еч алдьгмен не ушш кам же>л керек. нет уагыздп халыкгы сонынан ерт>л керек?

Эюм Таразн: Мен бул сурагынды еюге бел1П жауап береЙ1н. Б1р1ншшен — халык деген лу'слн!к колга устахта келмейпнелее туеййк. Алпамыс, К,обыланды, Ер Таргын сиякты халык шыгармаларын окьгганда, халыктыч кара олешн окыганда мен эз халкыма 1штей бас И1П, улылыгына пзе бугем1Н. Табынамын. Ал сол халыктыч сулесок

сеттерш квргенде куддыккд, “лэббай, таксырга” бешм туратын кдйдагы б»р алаяк пысыктардьщ айткзнына шесш, айдауына журшкететш квзжумбайлыгын кергенде кдтты кушнемш. Куйшемш деген сез жумсак, жеримш десем дурыс шыгар. Эргтс бармай-ак, женщл бiр мысал келттрейш. Бiрде мен кдзактьщ сабаудай 500 жптп туратын жатакханага кездесуге бардым. Элл тепсе темiр узетш 500 жттп баска ултгьщ вкш (бiр-акжiгiт!) бiр шыбыкцен айдайды екен. Элл батырым тауцай алып кара дэу ме, жок жалгыз кезда дню ма, керсетщдерцй дедом. Кандастарым мыктынын езш шакырып келдь Тау да емес, дню да емес, шшмиген элжуаз гана жан екен. Элпш менщ 500 ерм емес, кэламнан **баскд** кдруы жок, жазушы мына менщ вз1м-ак илеп алатын-даймын... Бул киикентай мысал менщ он миллион халкымныц символ-ДЫКбейнеа сиякцы кершедiкейде. “Кдйнайды кдньщ” деп Абай боп зарлашн келедь Осыдан кешн тобыр демей не дейш?

Сурагьщнын екшдц жартысына будан 100 жыл бурьш Пушкин жауап берген. Пушкин: “Халыкгын кесемiезше сай”, — деген. Кдзак,-та бупн квшбасшылар коп, к бастар аз. Адолл айтушы коп, тындырьт тастайтындар аз. Таты да сол Абай боп “мшездерш квргенде... ” деп зарлагьщ келедь..

Талаптан Ахметжан: ТунЬйс... аЬ уру... “Шаттык ушр энгудиаее, нэзiк жанга мун ушр” деп Сергей Есенин жырлагандай адам жайлы, кргам жайлы ойга кетсендз кеуцещзге курсшгс, кушк толады. Ой тубi — -тунгиык, Теревдей берсещз барар жершдз — дуниенш, шолакдыгы, адамньщ бул дуниеге конактыгы... Адам дуниеден кешкен кезде жаны тэншен балшш, квкке ушьш кетедо деген тусшпс эл1мсактан берiбар. Адамныц еишш вмiрi — ягни рухы мэн,п елмес шекс13Д1кке кетедо. (Алла алдына...) Шеказдхк туралы тусшпс адам санасына сыймайды. Сондыктан да 613 Алланьщ болмысын еш уакытта аша алмаймыз. Б1рак болжам жасауга еркiмiз бар. Сiз мэцгшк деген угымды калай тусшеаз?

Эюм Тарази: Мен **вЗ1мдi** аямаймын. Сондыктан да взгелердо аягым келмейдь Жараткднга, Алланьщ барына сенемш, ол — хак. Б1рак о дуние туралы кеп толганьш шешкешм — о дуние деген адамньщ элаз-допнен, шарасыздыгынан iдеп тапкдн елее баспанасы. Олпа келмейда, бiрак влепнш бшедо. Тэньм елгенмен жаным мэнп деп вз-теш алдагысы келедь (Осы шктргм жансак болса екен!) Жансак болса куанар едхм, б1рак санам, шыншыл ойым езгелер сиякгы сен де алданбадейдь Ал бiрак жазушы рухыньщ мэнгшп туралы айтсам сез баскд..

Талаптан Ахметжан: Кдзхр талымдар адам жанынщ бойдан кдлай шыгып кететшш де дэйекп эксперименттермен зерттеп жур гой. Американдык талым Р.Моудощц “Жизнь после жизни” деген кггабында о дуниенш, еедтнен сыгалап кдйткдн жандардьщ сезгендерi, квргендерi жазылган. Сонда квптеген адамдар журек кдгысын токдаткдн кезде вздершщ тэнш тастап кещетжке кетершгешн айткдн. Тiп вз денеа,

еш Т9НД1жогарыдан керген, дерйерлердщ, сезш, ойын естш турган. Сейтш мезгш жетпеген деген Алланьщ уш жеткен сон (оны Алланьщ унх деп айтып отырган мен, эйгпесе кегшллш “Светящеесущество'' деп атаган) тенше кдйтьщ оралган. Сейтш, елш-тхрхлген. Буган не дейсв?

8юм Тарази: Ол кхгапты мен де окыганмын. Олар елген адамдар емес. Журеп согысын токтаткднмен миы, жулыны елмеген жандар. Сез1м т1р1, сол аркылы сезген. Ал елген адамдар келмейдй Озщдь езщ алдама, Талаптан.

Талаптан Ахметжан: Кер1пкелдер, бакрылар аруакрен тщцеседй Рылым делелдемегепзмен олардьщ ездер! аруакден тщцесетшш анык, айтады гой. Олардьщ баскдлар бцшейтшд1бшуг, болашакты болжауы, ауруды тал басуы т.б. осы сиякты ерекше кдсиеттер1иланбасьщызга крймайды. Кей бакрылар бурын вткен бак,сы бабаларынынщ рухымен, ягни аруагымен тщцесед1екен. Буган не дейаз?

8йм Тарази: Ол езш-ез1 алдау... Мен жараткднга сенемш. Адам жаны мэндтлшше сенбеймш. Таты да айтамын, рух менгшш баска енпме. Ол — шыгармадагы Аристотельдщ, Платоннын, Абайдьщ даналык, ойлары... Мше, олар менгшк.

Талаптан Ахметжан: Экхм ага, бер1б1р бвтуага келе алмадык.-ау. Жарайды, ол ендмеш кешнге капдьграйык, Мьша кунеЬартопыракка кдйта табан пресек кдйтед1 Кьршал Асанов “Азат” газетшде с1з жешнде “енеркесш такьфыбында жазган жазушы, енд1 Президент жайлы шыгарма жазбак,” деген секщц1ой тастап еппп. Осы пшрге не айтар едйдз?

8йм Тарази: Менщ романымньщ “Кен” деген атына кдрап кдна кейб1реулер енеркесш такырыбын камтыган деп жорама;щайтын сиякты. Ол кггапкэ 031м койган атым — “Эулет” болатын. Сол кездеп пысык бастыктар жсддрыга унаймыз, роман тез шыгадыдеп менщ кел1-С1М1МС13 шыгармакьщ атын “Кен” деп койган.

Ал Президент туралы жазып жур дегешне келеек... мен “Бултка салган уясьш” деген романымды аяктал, “Жулдыз” журнальша бас-тырган кезде сол заманнын б1р пысык эк1м1 уйге телефон сокты: “Мына шыгарманьщ сонгы тарауына Димекен образы сурнып тур екен, коса салсан езще де абырой, б1зге де абырой дегендей”... Абырой екенш бйщм, б1рак каламым журмед1. Калам деген идркшшъщдыкхьщ етйр найзасы гой.

Талаптан Ахметжан: Откен ем:р — керген туе. Кез агщынызга елестетоцзид. Кеншйдзден жубаныш па, еюшш пе, кайсы бурын бас кетередк Тагдырынызга ризасыз ба?

8к1м Тарази: Куп1рл1к болар, болса да айтайын, мен тагдырыма разымын. Ок1шш кеп-ак, б1рак сол екшшгп сеттершн 031 мешн шы-гармаларыма езек болды емес пе. Бакытгы ем!р керкем шыгармага аркау бола алмайды. Бакыттылыктьщ ез1 жазушы ушш сорлылык десем кайтер едщ?

Талаптан Ахметжан: Бакыттыц ез1 жазушы ушш сор дегенщ1зге косыламын. Б1рак бакытгы боп журш те езщщ бакытсыз езшу бар гой. Сырт кез “ппрюн, бэленбай бакытгы гой” деу1мумюн. Ал ол ушш бакыт деген мулде баска угым... бэр1де адамньщ кендлшен. Жазушы жазу уппн ешр сурмейдй адам ез ерюнен тыс, тагдырдьщ мандайга жазганын керед1гой...

Эим Тарази: Таты да келюпеймш. Кейде маган кунэЬар ой келедт Осы ядамдяр жазушы шыгармасына “жем” болуы ушш гана дуниеге келетш сиякгы. Алла кепйрсш, жазушы Алланьщ кв31, кулагы, ыркы твр1зщ. Тым аскакгап кегпм бе, ойымды жасырьш калсам жаушымын деп кеуце согуга кзкым бодмас едд гой. Шьм жазушы ез тащырын экспе-римент епп Шындык деген жеб1рдщ алдына жемге тастайды. Кдлай ту-сшсец олай тусш. Кейде мен киьшдыкты ез1ме-ез1м крлдан жасаймын.

Талаптан Ахметжан: С1здщ бул ойьщыз “мен рамкага сыймаймьш” дегенге саятын сиякды. Ягни, дос-жаран, агайъга-туган, жалпы орта-ньщ С13жайлы айтарына кулак аспастан, журек кдлауыцыз бойынша ез тагдырынызды ез кольщызбен езщз жасайсыз гой.

Эым Тарази: Жок, адам тагдыры К,удайдан. Менш элп колдан жасаймын дегешм де сол Алланьщ итерш турганы шыгар. Б1р шындык айтсам туцшш кетпейсщ бе?

Талаптан Ахметжан: Жок, айтыцыз, ага.

Эим Тарази: Мен кейде ез!мд1 адамдар арасында журген баска б1р планетадан келген робот сиякгы сезшемш. Кеп жагдайда сез1мге, усак-туйекке бой алдырмайтьшдыгым да содан шыгар.

Талаптан Ахметжан: Баска планетадан келген робот сияктымын деушдзден маган мынандай ой кел1п отыр. Расында да Алла адам тэган топыракган жаратьш, жанын кектен экеп тенге уялаткан дейд1гой. Сондыкган да с1з гана емес, б1раз адамдардын кект1 ансайтьшы, кекпен тщдесетш1содан шыгар...

Экш Тарази: Кдзакгын б1р кара елещнде: “Адам жаны Алланьщ пырагы, сен оны уакьгтьпгша мшш, е1не кайтарасьщ” деген ой айты-лыпты. Юм бшсш, мумюн... Сен осы арада мен1 жещп кеттщ-ау деймш, Талаптан.

Талаптан Ахметжан: Мен **С13Д1** женген жокдын, с1з **езщ13Д1 ез1ндз** жендп кетпгцз, Эюм ага. Адам жанында ум1т пен кудак катар уялаган... Адам Алланьщ махаббатынан жаратылган деген угым бар Егер адам махаббаттан жаратылса зулымдык, жауыздык адам бойынан калай коныс тауьш жур? Жазушы да дш насихатшысы сиякгы адамды имандылыкка, адамгершшкке тэрбиелеуш1 (Байкайсыз ба, екеу1нщ де кызмен укеас. Сондыгымен екеу1де Аллага жакьм). Махаббат пен зулымдыктьщ ара жил кай жерде? Жаксылык та шектен асып кетсе жамандыкка ауы-сады, тэтп де шектен асса дэмшен айрылады. Махаббат та шектен асса зулымдыккд уласпак па? Сурагымды туащйрш жетюзе алмадым-ау деймш. Мен осы ею угымньщ шеп туралы енпме ер1тсен1з деймш.

Эим Тарази: Сурагынды ете жакры туслшп отырмын. Бул сурагьщд жауап беру ушш кешнде екл томдык, роман жазу керек. Жалпы жазушылыкгын, езл крйылган суракка тткелей жауап бере алмай, сезге сезбен жауап бере алмай, амалсыз керкемдлк тэсйлге жупну гой. Керкемдлк тает дегешм — сюжет, образ, ттл, суреттеу, тецеу т.б. Екеумлздщ каруымыз. Профессор блр сезбен жауап берепн суракка 613 500 бет арнаймыз. Жазушынын бакзыты да, соры да сонда. Ол элс13Д1мхз емес, тэты да айтамын елс13днлм13 емес. Ол — Алладан куйылган нур...

“031М” ТУРАЛЫ

Талаптан Ахметжан: Улы Магжанда:

Эзш — тэщр1, табынамын
Сэзшкуран, багынамын
Бузушы да, жаде
Енд'1 ескшк, келд 1цвлер

деген жыр жолдары бар. Бул сез — адамнын ез-езж кушреткучгпн иеслмлн деп сез1нушен туындайтьгн сешм. Оз болашагьгмды жасау ез колымда. тагдьгр менщ еркше багьгнады деген сезлм женген жаннын сед. Магжан да бгр кездер! осындай селмге ергсн сиякты Б1рак артынша ол ойынан тулкшисп айныган. Соган мына елеьи куе:

“Озш тэщрк взше табынам
Деп ерпжтэщрге шабынам.
Егер де енд1 ауынкырап кетсе бас,
Сол тэщрщелжтвгт жа-шнам".

Магжан — улы акын. Акындык аскактыклен асылык. айткан сез1 уцпн Тэщрден кепприлм епнул де керегендтнде. Мундайерлж екшщ блршщ колынан келе бермейдь Магжаннын осы елендершокыган кезде маган мынандай ой келдк “031м — Тэшр| . Мен —Кудаи" деген угым адамзатты ВЛ1кунге адастырумен келед) екен. Адамзаттын адасуынын в31 Аллага керект) 1с не екен деп каллым. Адаспаган адам кереметке кез болмайтын сиякты. “Адасканнын алды жен. арты — соклак”, — деген Абайдьгн даналык сез1 тепн айтылмаса керек...

Эюм Тарази: Аристотель ез)не-ез1 сурак берш. езгне-ез) жа\ап катып. осылай ез философиясынын а>кымын жасаган. Сталин жрыкгык. (бала келмпде окигынбыз) “Душпандар былаи деп жур”,—деп душпандар-дын аузына сез салып, соны тас-талкан етш. ез шындыгын айтатын. Сен екеумпдщ ганда)1алган ел1С1М)з булан белек болганын кдлаймын. Жас та болсан сен менил кецпиме карама. шындык ушшшырылдап отка туе. сонда гана абсолютк шындыкка бф табан жакындауымыз мумкж. Жакопан ц йшнле аила кетклм келелт абсолютпк шынлыкка

ешюм еш уакытта жетпейдьау деп крркамын. Сонымен б1р1шпп сура-гьщ ею салага белшш тур. Б1р1тш жартысына еюнпй жартысы жауап берш турган сиякты. (Сырт кезге). Такырыбымыз — “0з1м” туралы. Бул такырыпты саган усынганда мен ез1м — Тарази туралы энлмелесешк деп усынган жок едам. Тарази — жеке адам. Оньщ бойында бар кемишпк барлык, адамта да тэн шыгар деген оймен айтып едцо. Оньгрман алдында езщщ-езщ жалацаштау уятсыздык, емес, ерлж деп бшемш Сондыктан да ец алдымен “031м” дегеннщ менмецщк жагын алайыкшы.

Будан бурьшгы б1р эндмем1зде мен саган айткан ед1м, Кенес уюмеп мен партияньщ кулауында жуз себеп бар деп. Соньщ б1р! — элп Магжан айгаакщы: “0з1м Кудаймьш, ез тагдырыма елм емш” деген коммунист идеология. Адамдарга “0з1м” депзт койып, сол “031мш” к,орлап, кул етш устау. Куйрык-жалын кузеп, канатын кыркьш, жер бауырлатып тастау саясатынан туган. Алла тагала адамдарды жаратканда сол “031мнщ” 03Ш адам бойынлагы куат кез1 — техникалык тшмен айтканда электростанция етш жаратса керек. Куранда да айтпай ма, жаксылыкты эуел! езще жаса, одан артылса жакын-журатына жаса, одан артылса ел-журтына жаса деп. Адам ем!р суру1 ушпн ю-эрекетке барады, оньщ 1с-эрекеп когамга пайда келпредк 0м1рдщ мэцшйк сабактастыгын узш алмас ушш дуниеге бала экеледь Тэн1 белек болганмен жаны метою, суйеп белек болганмен каны мешюдейдь Сол ушш гс-эрекетке барады. Оньщ 1С-эрекетке жумсаган энергиясы элп мен айткан электростанция сиякты когамга пайда келпредь

Миллиондаган шагьш электростанция б1ритл мемлекетгерге кьгзмет етеда, мемлекеттер бтртпп жер шарын керкейтедь Бул да Алланьщ эмтртмен болган б!р кушрет. “031нд1 умыт, когамды гана ойла” деп ондаган жылдар бойы тебем1зге идеология самауырынын кайнатып келген коммунист идеология адамдардын “метн” елпрш тастады. Содан барьш “байдьщ малый аяма, елее менщ каяма” деген философия кушейдг Бай дегешм1з — уюмет. Уюмет дегешм!3 — котам. Кргамдпа дегетом13 ешюмдш емес. Еанде бар ма, куш кешеге дейш эр ауылдьщ шетшде аркасы жауыр, арты куртгаган, ке1з |р!н деген б|рею епз жайыльт журетш Кешеп 1985 жылга дейшп 61здщ ем1р1М13дщ символы сол епздер сиякты кершеда де турады... Керек болса сокага жегемш, керек болмаса елмесе емтрем капсын. Сондыктан да кецеепк система кулатанда “Эй, мунымыз калай?” деп тпрЁ жан баласы бас кетермедг Енд1-енд1 элдеюмдер еюнген болады. Оньщ ез1нде бтреулердщ, элдебтр жасырын куштердщ айтагымен айтыльш жатады. Б1рщцй сауальща берген жауабым осы. Кь[скаша тушп тста десен. ез1м дегенде егтз кара купим бар. Сол епз кара кушп теттшн тауып котам игшпне пайдалана бьтсек...

Талаптан Ахметжан: Орыстьщ улы жазушысы Достоевскийдщ кунделптнде ез-езше кол жумсаган жанныц жазып кеткен хаты тургысьшан бершетш мынандай пэлсала бар: “... В самом деле какое право

она имела эта природа производить меня на свет, вследствие каких-то там своих вечных законов? **Я** создан с сознанием и эту природу сознал: какое право она имела производить меня, без моей воли на то, сознающего? Сознающего, стало быть, страдающего, но я не хочу страдать — ибо для чего бы я согласился страдать?" — децщ. Мше, осы патсапаны киналган кезде кез келген жан иеа кдйталайтыны сезв. Жарык дуниеге ракдт керуге келсен де, азап шегуге келеек де — ерктц озщде емес. Ер1КС13 келесщ, ерйсаз кетесщ- Сонда б1здщ ерюм1з кайда. еркщщпм13 кайда?

Эюм Тарази: Достоевский улы жазушы, философ. Достоевскийдщ кешпкер! "Меш неге булай жаратшн, ейтш жаратуга кандай какын бар еш?" деп кущренсе, Абайдьщ ойынша Алла тагала адамды жаратканда туганнан елгенге дешнп эрб1р кадамын елшеп жараткан жок, сол тагдырынды жасайтын касиет бердц б1реуге куштгйк касиет бердг Сол касиеттерд! пайдалан да, ез тагдырынды езщ жаса дейдг Демек, "сактансак сактаймын", "Сактыкта крртлыкжок — деген мэтелдер твщрепнен шындык кезш керсетш отыр Абай. Бай болмак та езщен. кедей болмакта езщнен, деп отыр Абай. Ал, Достоевскийдщ кейшкерще Абайдьщ тасасында турып айтарым: "Бул жалтанга неге экелдщ?"— деп ренжуге болмайды. "Мен жок, ед1м, мен нол едш. мен лай су ед^м, цнри бастаган жанырак ед1м, Алланык мешр1 туеш кеудеме нур куйды, жан бтрдп Мен жарык дуниет кердгм. таубе!"—деп эрб1р пенде сонын езше риза болуы керек. Эрб1р пенде сонын езше кун сайын кулдыкурып отыруы керек. Сенщ езщ: "Дуниеге ракат керуте келсен де, азап шегуге келсен де еркщ озище емес. Ержаз келесщ. ержаз кетесщ. Сонда б1здщ ерюм!з кайда. еркшдптм1з кайда?"— дейсщ. Бул дуниеде ар нарсенщ шел бар. Олай болса.ерктндж калан шеказ болсын. Алла татала бп;й жарык дуниеге акелген екен. тур.п касиет берген екен. сол касиетп пайлалана биту сенщ ерюнде. Ат, азан десен — оган да кен. Балшык белый. циржен жанырак болыгт жатканша калай болганда да адам болып журу. жарык дуниеж кору бакыт... Мукагали айтпаушы ма едй — Бекер гой барк ботен гой барк бекер гой. 0м1р дегенщ б1р жарык сауле екен гой!.. — деп...

Талаптан Ахметжан: Мен — ез1м. 0з1мнен бар| басталады. Менщ дуниеги кабылдауым. мент дуниеге таныгады. Мен жаждысыргка хабар берш туратын да сол. "Менщ колымда не бжпк бар. копайтса кенемгз де"... — дейтш тартыншактык емес. когамды, тарихты. дуниет туб1р1мен озгерпп ж1беретш жекелеген ту.тгалардын 1С-арекел гой?..

Эк1м Тарази: Еуропа гылымынын тгмнде бпдщ "оз!м" деген сохи — "его" дейдг Сол "его"-дан эгоизм шыпшы. 0з1мшшл1к. менменШГШ1К Элпнде айттык кой. "оз!м" деген куиретп куш. Электростанция! Бфак сот "электростанция" езж-О'в гана кдмтамасыз ету ушш жумыс 1стесе кудайдын атканы. Атам мен аламнын арасынлагы тобелестен бастап мемлекет арасынлагы согыстар. дуниежуземк орасан апаттар

сооан басгау азады "Оз1м легенде епз кара купим бар” смес. “жебф **каре куш”** болыи кстсе. “мен турганда сен кш едш?" басталалы. Бф мсмлекстке екжий мемлекетпн ыклал журпзпа келш. жерже кез азарту лнгн осыдан шыгады. Жалпы эгоизмнж тур! квп:жекг бастын, **ЭГОИЗМ!**. КЙС|би **эгоизм,** у.ггтык эгоизм, мсмлекстпк **эгоизм.** Сонын бер Алла берггн акыядян ауыткып кеткенле базатын жайттар. Эйтпесе **ааамнан** азам артык емес. косигген кэсш артык емес. ултган ултартык емес. мемлекспен мемлекст артик емес Шектен асып кетпесе ултшк дэрежедеп “вз1м" — у.гтжандылык. аз “озшлзкГ легенде шектен асып кетсе, азп француз ефрейторы Шоване айтпакшы “мениагана зан-дыньщ” ксбж кисм1з. Содан барып шовинизм туындайды. ГШрюн-ай деймж. уакыт базса, жаздай базса сенщ екы бф гана сауазынд 61р ютап жазуга базады ексн-ау...

'Пиит» Ахметам: Шышыс Аитматонгын “Тавро **Кассандры”** атгы мтвбынла кейшкержж атынан берыепн мынанлай ой бар:“Тавро **Кассандры** — закадровый голос эмбрионального эсхата, напряженю и **отчаянно** ожидающего уже в \тробе матери приближения конца света. **Эго** убивает в нем естественную тягу к жизни",— деГш. Яни мына **жарык дуниен!** корсетпестен ананын курсагынан сылынып алынып тасташтын (аборт аркылы) шарананын бойында акырзаманнын жакын-дауын ссз!ну туйап бар екен. Сол туйпк анага берьзед! екен де. ез курсагындапа "бауыр етт — баласынан” кутылуга асыгады екен...

Эшм Таразн: Озглге бурый антапын, иалашалык, ойды азбалай берсен откен жолы екезлпз айткандай ойдын шепн устай алмаймыз. Шексззшк барып но.зге айназады деген едж кой. Ал шын мэнтнде Алла тагала жене бф урыкты. жене 61р пр1жанды дуниеге экелемж десе оный езжен руксат сурамас едь Элп Таврю Кассандры деген шщздщ 031 кунэЬарлык нигылдан т>тан ба деп каламын. Шынлыстщ сш рома-нын **оки** алмай журмж. Егер романньщ непзп аркауы азп туйш болса... Ойпырмау. бул дуниеж тузету уипн азлымен жарык дуниеге келущ керек емес не?! Сен кезмей кепи каздын. ол келмей кетш каллы, сонда дуниен! юм тузейд!? Мукагази "себи болгым келеш” дет, мен оны тусжемш. Аз. “мынау жарык дуниен былганыш екен. барлаймын”,— дсп базану... 01ГПП белануге пенденщ какысы жок! Азлан табынган кезде неге 613 “кулыкмын” дейм1з, осыны ойлаазын ба?

Талаптан Ахметжан: Оздш ойынызды толык туатп отъфмыш,Этом ага. Бтрак меткше. АГггматоптын азппагы аз емес. одан ерше... Кпапта мынандай да ой айтылады: жер бетйтде ерб«р жан базасынелпруге арназып баленбай октан жасазып, уцгысы сол жан иесше бурылып, шурйшеа басылуды гана купи тур екен... Оган ананын курсагына ендт гана тускен жан мест юнли емес кой. Ол мына жарык жалганга

келсе, алдын ала оган да в31рленш койган ок, бар... Еидете оган бар|бф. Бул жаккз келт октан кеткенше... Мше, Аггматовтьщ айтпагы приялйс атаулыга от пен ок. вярлеп, тукымын куртуга бшепн сыбаньгп отырган пенделерге “Ойлан!” деу. “Сенщ мынау бу;йнгендуниеннен жер басып журген адамды крйып, жарык кормеген урыктын ом безь нуде. Буйте берсен дариядактщ киел! желЮн уми аласьщ. Аранынды тый, тоубене кел!” — легенда айтпак шыгар...

Бул — Стэдщ сауальщьГзга жауабым. Ат. ендт сауалыма келе-пн болсам, адам бойындагы улы касиет — достык пен махаббат десек. сол сез1мдердан в31нде в31мшщиктщ ушкыны жатады екен. Кулй суйген адамын “менен взге ешюмд! кезге шмеуг керек. мененозгеш суймеха ти1с!” — дейтш кызганыш пен кулдану да 031мш1лдж болардеп ойлай-мьш. Сойтш кызганып турган жан гашыгынан езге б1реугвз конди бу-_]эылса оны кунэ деп есептемейш. “Кендл деген кок дгенен”... деп алдан-лгырады вз-езш. Сонда калай, муны махаббатгагы оз1мшдж дей\дз бе?

0к1м Тарази: Сенщ бул сурагьща мен тупл Достоевский толык жауап бере алмаган. Мен бшетш дуниежузшж эдебиетге суйген адамын баскдлардан кызганбайтын тек кдна Достоевскийдщ кейпжерлерт Князь Мышкищй еске алшы. 0зшщ суйген кызы усшн баск б1р еркектерге жецгетай болып журе.л. Бунын ею себеб; болуы мумюн. Б1р себеб! — Достоевский 031 ешк1мд1 суйш кермеген бе деп кудж-тенемш. Бфаколай болуы мумкш емес. Суйген. Уйленген. Жене бгр емес, бхрнеше рет уйленген. Екшип себеб! — Достоевскийдщ ез1 ом1рде эгоизмд1 жене бшц ме деп ойлаймын. 0з эгоизмщ жене бьлу — улылыктьщ улылыгы. Алла дегещй улы шындык десек. сол улы шын-дыкка б^р табан жакьгндай тускешм13. Ал, кызганыштын туб1нде. эрине, менмендж жатыр. Ол адамды мешю деп карпу, иемдену. оны керкем зат деп багалау, алтын, жайут, гауИар деп кызгыштай кору, “колымнан б1реу тартып алса жолында олешн" деп есаз березу — бул менменджтщ аскынган турь 031мда-в31м жене алмайкалган тусым. Були окыган б1р макалада мынадай окига айтыльптгы. Кдндъш журген екз кайыршы кошеде жаткан, пайдалануга жарамайтын ужке таласып, б1рш-б1р1елпрш жгберген. Колдануга жарамайтын упк! Тусщесщбе? Екеуше де кджетл жок нэрсе. Б1рак сол кджетаз ку лунме о;пмге себегпш болып тур. Таты да менмендж...

Татаптан Ахметжан: Оскар Уайльд: "Любовь питается повторением, и только повторение превращает простое вождение в искусство. Притом каждый раз. когда влюбляешься, любишь впервые. Предмет страсти меняется, а страсть всегда остается единственной и неповторимой. Пере-мена усиливает ее”,— дейдЕ Мен кун сайын гашык-бозш -калатын б1р адамды бшемш. 0м1р1ешимге гашыкбо;Йлп кор^Г^й до-танысым1 бар...

Эим Тарази: Рашык, бола бшу Алла берген кдсиет, оны туракрыздык деп карамау керек. Кердщ — кызыкгьщ. Сол арада токгаган жен. Ал енд1шектен шыгу кдйдан басталады? Керд1М. Кдлзыкдым. Суйсщщм. Енда ол менш болсьш... Сол “меши болсын” — эгоизм. Ешамге гашык, болып кермеген танысым бар дейсщ, ол — сор.Ол — сорлылык! Ол — сокырлык? Ал сет бул жалганга керсш деп желдь Суйсшсш деп екедщ. Тптп менсапкумарльскдьщ ез1, таккумарлыкдьщ ез1 шектен аспаса Алла берген кдсиет. Б1рак соньщ демон б!р татып алган сон;, жеб1рл1к жолга туссе — ол да сор. Ол да сорлылык. Оз1м мен тойым... Тойымды шектей бшмесен, тойымсыздык шыгады. Тойымсыздык апаткд апаратын жолга бастайды... Таты да тек...

Талаптан Ахметжан: Абай:

“Акыл менжан — мен взш, тэн —
“Мет”мен “ментнщ”магынасы
“Мен” шмеккетагдыр эуел бастан,
“Мент”шее — шет, оган бем”,— дейдь

“Оз1м” **деп журген1М13** — акыл **мен жан екен.** Калганы — “бок **кетерген** бокдьщ кдбы”. Акыл **мен жанды** “бок **кетерген** бокцыц кдбы” коршап турганда жанды кзрпшеаз табу киьш шыгар.

Эйм Тарази: Рас, киын сиякты. Тогышар болсац киын сиякты емес, киьш! Ал ез жанынды кунде жуьш, кунде тазартып отырсан (шьш жазушыга, шын галымга, шын колбасшыга, шьш енбекпге тэн кдсиет кой) тук те киындыгы жок, Пендешшкке бой алдырасьщ, бхрак комагай коркдулыккд жол бермейсщ. Комагай коркдульщдагы да сол шектен шыгып кеткен сеттен басталады. Байкдйсьщ ба, “мыекдлдап жумсасац у екеш удьщ ез1деру” дейтш метел осындайдан шьпера керек. Корыта келш айтарым — “ез1м” дегешм айьт емес, б1рак езгенщ де “езгмш” аяккд баса алмаймын. Кднагатпен шектен шыкпаймьш. Пайгамбарымыз Мухаммед г.с. “жаксылыкты еуел езще жаса” дегевде осыны мензеген болар...

Талаптан Ахметжан: С13 **ушш творчестводагы** “мен” **Т1рл1ктеп** “меннен” **белек пе,** жок **елде екеу1епз бе?**

Эим Тарази: Творчестводагы “мен” де ез1мшщдйсген бастау алады. Кептщ б1р1—больш кзлгьщ келмейдк Кезге тускщ, ел аузына шнпц келед!. Б1рак кемелденш, акылыц толган шакта эгоизм жещледь Ел кдмы, отаншылдык сез1м, Алла жолынын, хактыгьгна сез1м б1рте-б1рте эгоизм куртьш женедь Содан бастап хак жолына тусесщ Акикдт дегешшз сол... Ал, ез1 ушш жазатын, ез атагын ойлайтьш жазушьшьщ шыгармасы бер1б1р шала туган тусйс тер13Д1. Румырыузаккд бармайды. Сондыктан да адамга ен б1рщцп кереп тазалык, тазалык, тагы да тазальгк..

УЯТ К1МДЕ БОЛСА

Талаптан Ахметжан: Улы Абай: “Пайгамбарымыз салалаЬу КалайЬи Уэслэмнщ хадис шарифгнде айтыпты: “Мэн лэ хаяЬун уэ иманун лэЬу” деп ягни “гамнщ уяты жок болса, онын, иманы да жок” деген. Б13ДЩ казакгьщ езш щ макалы да бар: “Уят к1мде болса, иман сонда” деген. Ечш бул сезден бййщц, уят ез1 иманнын б1р мушеа екен. Олай болганда бшмек керек, уят*кандай нэрсе?” — деп сауал тастап, соган 631 теренрен крзгап жауап берген екен. Абай уятты екчге беледг. бгр1 — надандык уяты, екш дйа — адамдык уяты, дейдь Не шаригатка, не акылга терю жазыгы жок болса, уялмас нэрседен уялу — бул надандык уяты екен. Ал адамдык уяттьщ езш Абай екзге белит кдрайды. Бгр1 — уят кылык езгеден туганда соны керш сенщ уялуьщ; екшшкл — ез бойьщ-нан адамшылыккэ терю кылык бой кетергенде, ягни нэпсие ер1п терю баскднында ез мшшд1 мойньща салып, кысылып, киналуын... Адам ез уятына ез1сакщы болмаса, езгенщ уятты «стегенш кайдан сезбек? Ягни ез бойында уяты жок адам езгеден уятты тачан ене ача ма? Уят-тьщ 631 пзбек зацымен ем1р сурепн сиякхы, б!р адамнан уят узьчсе пз-бекке залалы тиеш де, содан барьш когамдык уят эларейтш сиякгы...

0йм Тарази: Дурыс айтасьщ, улы акыннын уят турачы ойларынан мен мынадай тчзбек шыгады дер едтм: “ез уятын, езгенщ уяты, ултгык уят, когамдык уят жэне мемлекетпк уят. Уят мшдетп турде жеке адамнан бастау алу керек. Онсыз мемлекетпк уягты берк сактай алмайсьщ. Мемлекетпк уятты — мэуел1байтерек десек, жеке бастьщ уяты — оньщ тамырлары. Сондыкган да эцпмеш тамырдан — жеке бастьщ уятынан бастаган жен.

Менпцше, уят дегешмчз — адамньщ ез-езш жазалауы. Э.ше байкаймй. адце эдейшеп кунэга батсан, сол кунэн апгылып кдлсаяки кепке жария болса — онда ал когамдык уяткэ уласпак, Кдпытынды таразыта тартар котам бар, жазалайтьщ зан бар. Сенщ уятына бола езгелер де кызарады. Демек, сенщ уятьщцы кепшшк белтске салды, саган сэлде болса же-нтлдеу... Ал егер сол кунэн ашылмай калса, тек езщ гана б1чсен, кеке-йщде купил сакдал журсен, кашан жузш айдай болады деп штгей мужт-лш журсен — мше, сондагы тарткан азабын — уяттьщ ен улкеш! Элдеюмш “уятсыз жан", “ол — бетсчз!” легенде ез-езш жаззлайалмай-тын пендеш айтамыз. Ондай адамды Абай хайуанмен катар койган...

Казак — аузы дуалы халык Кдзактын макдл-мэтелдерщ е э;п кунге кайран каласьщ, еркстз бас шайкайсын. титл жагандыустайсьщ. Мтрдщ огындай деп тиепн тужырымды ойды б!р-ак ауыз сезбен жепозгенше кезщ жеткенде есенпреп каласьщ. Кдзекен жай гана сез арасында: “Олтмнен уят кушп” дей салады; кунбе-кунп к>' прлк агымында

ойланып жататын уакыт кайда: “рас-ау!” деп бас шулги саласьщ; рас крй, рас! Ал, аптыгынаы басып, кенш токхатып, бф сэт осы создан тере-ншс уншш корил.0л1м... Ен улкен урей, ен улкен крркыныш влш екен... Шыр етш ана курсагынан шыккзн сэттен бастап кара жердщ кушагына кайта енгенше квк желкечнен суктана тенш. эр кадамынды андып, сапгг сайын, сэт сайын кыр сонынннан калмай куалай беретн тажалын — сол елш кауп! емес пе?! Сол. . Сонын езг.. Ендеше,сонын езшен де купгп кушрет бар дегенге калай сенерсщ. “0л1мнен уят куигп...”

Корил кытай елхнде: “Кайта куру дэутрше тал болгыр!”— деген карте бар екен. Еюнщ б1р1не айтыла беретш турмыстык каргыс емес, аса зщда, аса керш, аса жек квретш душпанына айтылатын вэрл1 каргыс.

Адал адамды каргыс алмайды.

Казак — Кудай алдында кунэа жок пек халык. Кешеп каганат боп канат жайган тусында элаздерге куш керсетш, карсыласын жер жас-тандырса оньщ кунэсш кез жасымен, кайгымен, езшщ де вз содырдан езп керш каналуымен эбден жуып болды. Комнат дегеншн не екенш казак тусшгел1 кашан. Сондыктан да каргыс огы тазарган, кунедан арылган халыкка дарымайды; каргыс огы империя аттытажадды тапты, империя атгы тажадды куйретп. Кеч дуниеш тар курсашна сыйгызбак болтан тойымсыз айдаЬардьщ омырткасы опырылды.

Бул — жаратушы Алланьщ кударет! Тарих шеппмк Енд1 сол еткен заманды даттап та, мактап та абырой таппайсыч. Б1рак... мойын омырткасы тер1с бпкен, алга карай артымен жылжитьш “опасыз Одакты” кексейпн, коркау апаныньщ аузына карай ез1 жупретш “кайраткерлерд1н” эл1 де болса уш вшепн емес. Рылыми бгр термин бар: некрофелия деген. Кейб1р еркекгерд1ч елген эйел мэйтне кумар болуы. Патологиялык кунэЬарлык дерт. Аузымен орак орып журген кейб1р “курескерлер1М1з”: “Одакка кайтьш ораламыз!” — дегенш еспгенде сол дозак ауруы еаме туседк Некрофелия! 0лж денет кушуга куштарлык, Уят-ак Маскара...

Жеке бастьщ уятын айтайьш деп отырып ултгык уятка ойысып кетшшн гой. Енд1 ез уятыма оралайын.

031м кеипрмейпн ею кунам мойнымда. Б1р! — 1986 жылдыч желток-санындагы кунам. Сол ар мен уятты, намыс пен азаматтыкты таразыга тарткан УШ КУН келе-келе анызга айналар. Сол кундер! жасаган ерлйсгерш айтып кушнушшер жылдан-жылга кебейш келед Эл1де кебейе берер. Ал ез басым сол кездеп ез 1С1мд1еске алсам жанымды коярга жер таппаймьш... Жо-жок' Мен ешк1мд1саткан жоклын. Кудай сактасын, халкыма карсы ешкачдай эрекет жасаган жокдын. Устамды болдым. Мен ак “Волгамен” ары етш, бер1 етш аландаы жастарды кер!п журд1м. Олардыч илне тачыркап журд!м. Кдлай бағаларымды

бшген жокдын. Эр1сер1куй кеигпм. Кекерш жастар боска кырылып калмаса екен дедам. Адцарына барып басу айткым, акылмен сабырга шакыргым келдь

Орталык Комитеттеп мыктылардан руксат алып Эб1ш Кекшбаев, Шерхан Муртаза, Нурлан Оразалин тертеум13 алацга бардык Сол арада 61здё Камал Смайылов (Орталык, Комитеттщ бел1м менгерушкл) карсы алды. Ермек Серкебаев пен Еркегали Рахмадиев косылды. Ереушш жастардьщ кдлын, ортасына бардык Эскери адамдар Эбшггщ крлына жацгырткыш (громкоговоритель) устатты. Сезд! Э61111 бастамак Ешшш — менщ кезепм. Камалмен солай келюкеб^з. Эбшггщ капы толкып турганьш сездам. 0з1м де айтар сез1мда жуптап кинала бастадым. “Улт больт енд1 гана уйи бастаган ел едпс”... — дед1 Эбпи даусы д1рш деп. Б1рак, оньщ унш ешк!м еспмедь Себеб1, жацгырткыш ютемей кдлыпты. Кдсымызда турган эскери адам (оныц эскери адам екенш журю-турысынан ацгардым) жангырткышты крльша алып, ары-бер1 айналдырды. Урлеп керд1, ютемедь Сол арада меш шайтан туртп. Жангырткыштьщ жарамсыздыгын керш катты куандым. Себеб1, мынау мындаган жас ереннщ алдында не айтамын деп толкут турган ед1м. Шындыкды айтсам, сол арада кушп кетер1м белшд, келпрсш “тарандар, айналайындар, боскд куйш кетесщдер!” деп акыл айтсам епржке бой алдырганым; ереуйшй жастардьщ ондай сездерд! тындамайтынын да сезш турмьш. Осы кундер1 ойлаймьш, куданьщ куд^ренмен жацгырткыштыц кемейше кум куйылмаганда мен екшхш жолга тусер ед1м-ау. Крркактык, тЫсш жаткыза сейлеу — б1р1М13дщ бойымызга сщген дерт болатын. Эдетке айналган, б1р арнага туст алган “сасык кулык” болатьш. Сол арнага тусуге ынгайланып тургам. жангырткыпггьщ ютемей калганы абырой болды. Мен соган куандым. Мен соган Э1Л1кунге шейш беттмнен отым шыгып уяламын...

Талапган Ахметжан: Абай: “Надан ел куанбас нэрсеге куанады Ьэм куанганда не айтып, не койганын, не кылганын е1 бшмейдн еа шыгып, б1р турл1мастыкка кез болып кетедн Ьэм уялгандары уялмас нэрседен уялады, уяларлык нэрседен уялмайды”, — дейдь Осы ой мына ойды козгайды. Масгык деген не? Парасатгы адаммае бола ма?

Эим Тарази: Уят туралы, ар туралы ойлана бшген зиялы азамат мастыкгы аттап ету1 мумкш емес. Мастык журген жерде уят журе бермейдк. Екеу б1р-б[рше керегар угым.

Сэз арасында айта кеткен лазым, Абай заманындагы мастык пен бупнп мастыкгьщ арасы эте алшак. Жадны, кдзак “мае”дегенде ка-рын токтыкгы, кайгы жокгыкгы, езгенщ мунын кезге шмес токмейщщкп айтады. Бвдщ кдз1рп тусш1ПМ13 — 1илмдиске байланысты жэне бул анау мастыктын, ец хайуани турь Екзаякты ттршшк иесшщ “терт

аяктап” кететш сэп... Абайдьщ “масынан” б1здщ “масымыз” адцекайда аянышты да соракы Масгыкка салыну дегеннщ езт — уяты аяккз басу деген свз. Уяты бар адам мае болманды. Мен 1Ш1М1ШСТ1Щ мастыгьш гана айтын отыр»ан жокгтын. Токтыктын мастыгы да, барлыкдщ маеты-гы да, креслонын, мастыгы да — пшмджтщ мастыгы сияксы басты айналдыратын, кезао булдырататын пале... Бойындагы уяты мастануга жат бермей сакшы боп туратын адам гана уялады, ал уятын сакдгы-лыкган тайдырган адамга кояр юнэн да, тагар айыбьщ да жок, Зиялы, дана жандардьщ вм1рден тунтлш, кинальт етепш де сондыктан шыгар. Нем1ст1н Фон Клейст деген улы драматург! — ез1 вм1р сурген когам-ньщ уятсьшыгына шыдай алмай кьгршын кеткен адам. Гетенщ заман-дасы. Журтшы.лыктьщ оны кеп бьте бермейттш де ем1рден жастай еткегаштнен болса керек. Ал, Гете шыдады. Шыдаганда, эйтеутр ем1р суру улшн емес, “Фауст” сиякты улы дуниесш адамзаткдсыйлап кету уипн соншама корлыккз тэздь Кейде ойлаймын, Пушкин пен Лермонтов-тьщ да жас кеткен 1ездер! ем1р сурген уятсыз когамнын зш-батпан салмагын кетере алмагандыктарынан-ау деп. Жемкрр патшаны керд1, арсыз генерадды керш, шынжырбалак шубартестердщ саксьшдыгын кердь арлы-уятты деутс кетерьпе алмаган мусэшр кегтп керда. Сырын айтып, мунын шагар дос таппады. Сондыктан да екеуткудайдан ел1м тьлеш. Екеушщ де жекпе-жеп — Алладан ажал плетен жанньщ эрекеть Молага карай жупрген батанын кейпь.. Осыдан келт туындайтын б1р ой — бул галамдагы ен салмакты, ен ауыр дуние — алтын да емес, коргасын да емес — уят!

Казак ер Ж1ПТТ1нарга тенешп гой; жуктщ ауырьш нар кетередт Ал иманды, арлы жтпт кзнша кзйсар, канша белда, канша берхк болса да уятгын салмагын кетере алмайды. Адамзат тарихын алга жылжы-татын адамдар осылар, уяттьщ сатмагына шьшамай, шарт сынып кететшдер. Ол — осалдык, емес, мыктьпыктын белпег Шыдамныц да шеп бар. Шектен аекдн шыдамдылыктыц б31 шыдамдылык, емес, жумсактык... илеуге кенулльлж... Болат морт сынар. Жасык тем1рД1 канша бурасан да сындыра алмайсьщ..031М13 табынып, эр св31М13Д1 сонын кагидатарымен елшеп отырган улы Абайдьщ в31 уят, ар салмагын кетере атмаган. Эйтпесе 59 жас деген не тагрИ Эзшге бурып айтар батсам, кез1 жылтындап, ез1кутындап журген б1здщ Рамазан екеш Рамазанньщ (Токтаров) ез1 ол межеден асып кеткен жок па?

Талаптан Ахметжан: Абай: “Кдзактын б1р1нщ б!рше каскунембол-магыньщ, б1рш1н тьлеуш бгр! тшеспейтугынынын, расез1аз болатугы-ньщ. ездер1жалкау болатутынын себеб1не?” деп сауал койьпл, сол сауалына ез! жауап 1здейдь Жауап 1здеу жолындагы мысалдарыныц бэр! латы да уяттьщ айналасынан табылыпты. Байкал отырсам, адамды